

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ: НОВЕ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЄ ЯВИЩЕ

В умовах, коли неперервна освіта стала одним із провідних факторів соціального й економічного розвитку всіх розвинених країн світу, коли виникла велика різноманітність її організаційних форм, навчально-методичного забезпечення та технологічного здійснення навчального процесу, стало зрозуміло, що лише формальна освіта не в змозі задовольнити стрімке зростання різноманітних освітніх потреб дорослих людей. У 70-х роках минулого століття з'явилось усвідомлення того, що розвиток у першу чергу залежить від самих людей, і що набагато більше уваги слід приділяти підвищенню якості їхнього життя. Усе це вимагало нових підходів до формальної освіти і дало значний поштовх виникненню й інституціоналізації неформальної освіти дорослих [3]. З 1972 по 1988 роки Інститут освіти ЮНЕСКО проводив дослідження, пов'язане з впровадженням концепції неформальної освіти (НФО). Отримані дані свідчили про те, що неформальна освіта може давати такі самі, якщо не кращі результати, що й формальна освіта при наявності чіткої мети, внутрішньої мотивації і здатності до саморегульованого навчання [2].

З проблем неформальної освіти існує досить значна кількість публікацій, серед яких – роботи А. Кроплі, Р. Дейва, К. Кнаппера, Ч. Дьюка, Е. Фора, М. Ноулза, П. Вільямса, Е. Хьюмела та ін. Ідеї неформальної освіти отримали теоретичне обґрунтування в роботах таких відомих зарубіжних вчених як Ф. Кумбс, Р. Барт, Г. Коль, Д. Свіфт, Дж. Дьюї, А. Маслоу, К. Роджерс. Наукові дослідження різних аспектів освіти дорослих, зокрема неформальної, ведуться вітчизняними дослідниками В.Давидовою, С. Коваленком, Л. Луцяною, Н. Ничкало, О. Огієнко, О. Парашук, Л. Сігаєвою, Г. Усатенко та ін.

Отже, необхідність більш поглибленого дослідження неформальної освіти дорослих з метою подальшого використання її системою освіти України обумовлюється низкою виявлених у результаті теоретичного аналізу та вивчення практичного досвіду неформальної освіти дорослих суперечностей: між посиленою соціальною напругою, великою кількістю зовнішніх і внутрішніх (особистісних) кризових ситуацій дорослої людини, і неготовністю особистості до їх конструктивного вирішення; між викликом нових соціально-економічних реалій, що склалися в нашій країні, розширенням практики навчання дорослих в умовах неформальної освіти та відсутністю наукового осмислення та науково-методичного забезпечення даного процесу [1]. Виходячи з вищезазначеного, вважаємо актуальним розкрити історико-педагогічні основи, специфічні властивості, передумови та стан реалізації ідей неформальної освіти дорослих в Україні як нового соціально-освітнього явища, що і є метою даної статті.

Аналіз теоретичних досліджень неформальної освіти дорослих дозволив встановити, що концепція неформальної освіти спирається на філософські та педагогічні ідеї Дж. Дьюї, американського філософа і реформатора освіти, який обстоював необхідність при відборі змісту освіти виходити зі схильностей та інтересів учнів. Він вважав, що освіта і навчання є соціально-інтерактивним процесом, а ті, хто навчаються, повинні мати можливість брати участь у їхньому навчанні. Метою ж навчання є повна реалізація потенціалу і здібностей учня. Отже, вихідним пунктом концепції неформальної освіти з'явився принцип максимальної індивідуалізації навчання, урахування потреб і досвіду учня [5].

Окрім того, як зазначають дослідники проблеми, одним з джерел, а нині однією з основ концепції неформальної освіти дорослих, стала гуманістична теорія освіти, що виводиться з теорії особистості та гуманістичної психології А. Маслоу і К. Роджерса. Згідно цієї теорії найважливішим принципом навчання має стати виявлення внутрішнього «я» кожного індивіда, а наголос робиться на самопізнанні та самореалізації особистості. Карл Роджерс, один з творців і лідерів гуманістичної психології, на зміну того, що він назвав традиційним зразком вчення, запропонував у своїй парадигмі експериментального навчання гуманістичний підхід, заснований на такому:

- добровільне навчання, що спирається на потреби і досвід тих, хто навчається;
- шанобливе ставлення до них як до окремих унікальних індивідуальностей;
- поділ відповідальності за навчання серед усіх членів групи, що беруть участь у навчанні;
- критична рефлексія знань, віри, цінностей і поведінки суспільства;
- самокероване навчання і циклічна взаємодія навчання та діяльності [5].

На сучасному етапі неформальна освіта дорослих розглядається як будь-яка організована систематична освітня діяльність, здійснювана за межами традиційної шкільної системи, з метою забезпечити певні форми навчання для певних груп населення, яка відрізняється нетрадиційним підходом до організації навчально-пізнавальної діяльності, високим ступенем гнучкості і різноманітності форм, тісним зв'язком із професійним і соціально-культурним середовищем, всебічним стимулюванням самоосвіти, самовиховання та саморозвитку людини; спрямованістю на будь-які професійні, соціальні, етнічні, вікові групи [2]. Неформальна освіта сприяє посиленню соціалізації особистості, формуванню її індивідуальної неповторності і, таким чином, відповідає

об'єктивній суспільній потребі в новій стратегії освіти.

Дослідження результатів упровадження неформальної освіти дорослих як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються, за останні роки свідчать, що саме неформальна освіта є дійсно демократичною та гуманістичною освітою, тому що забезпечує можливість отримання освіти всіма бажаними, незалежно від віку, статі, соціального стану та місця проживання. Поширення неформальної освіти в певному сенсі сприяє більш справедливому розподілу благ. Наприклад, ті дорослі, які ніколи не ходили і через певні обставини ніколи не будуть ходити до школи, мають можливість отримати певну базову освіту через канали неформального навчання. Отже, неформальна освіта гуманна за своєю природою, оскільки звернена до людини, її інтересів і потреб. З одного боку, в центрі всіх освітніх починань знаходиться людина з її інтересами і потребами, що сприяє формуванню індивідуальної неповторності особистості. З іншого боку, тісний зв'язок із навколишнім середовищем і спрямованість на будь-які соціальні, професійні, етнічні, вікові групи населення сприяють посиленню соціалізації особистості дорослої людини.

Окрім того, велике розмаїття та гнучкість форм і методів навчання, які дозволяють охопити практично всі вікові межі від дітей до пенсіонерів і використовуватися як в стінах традиційних навчальних закладів, так і за їх межами, роблять неформальну освіту універсальною системою освіти.

Як зазначають дослідники, неформальна освіта дорослих, здійснювана різними суб'єктами освітнього простору (у тому числі і громадськими, некомерційними організаціями), спрямована на адаптацію дорослої людини до швидко змінюваного соціального, економічного, технологічного, політичного середовища, її інтеграцію в соціум, активізацію участі у суспільних процесах, постійне оновлення знань, навичок і умінь незалежно від віку особи [1].

Поряд із тим, що неформальна освіта дорослих покликана підтримувати на необхідному рівні соціальну та освітню компетентність дорослих людей, з її допомогою також можна надавати ефективну психолого-педагогічну підтримку людям, які опинилися в складній, кризовій життєвій ситуації. Ефективність такої підтримки обумовлена низкою властивостей неформальної освіти, що вигідно відрізняють її від формальної освіти. Серед цих властивостей слід виділити, перш за все її гнучкість, яка виявляється в можливості досить швидко з'ясувати соціально-освітні потреби дорослих, які опинилися в кризовій ситуації, розробити навчальні програми, спрямовані на заповнення дефіциту соціально-освітньої компетентності, що виникла у людини в кризовій ситуації, підібрати команду тренерів, які володіють необхідними знаннями та технологіями, створити умови, комфортні для навчання дорослих з урахуванням їх соціально-психологічних, демографічних та інших особливостей, що з'явилися наслідком впливу на них кризової ситуації.

На думку дослідниці НФО Л. Жукової, на відміну від системи формальної освіти, яка досить консервативна і вимагає дуже багато часу і зусиль для перебудови і змін, неформальна освіта, як механізм і як інструмент системи освіти, набагато динамічніша. Адже саме вона передбачає інваріантність, реагує на запити суспільства в цілому і кожної людини зокрема. НФО дає можливість вирішити як короткострокові задачі (одержання певних навичок та компетенцій, наприклад мовних), так і сформулювати світоглядні й особистісні знання на більш тривалу перспективу (наприклад, розвиток лідерських якостей або правова освіта) [2].

Неформальна освіта дорослих – це якісно нове явище у соціальній та освітній практиці, що має свій зміст, базується на власних адекватних принципах, виконує певні функції і по-новому вирішує багато старих завдань.

Для навчання дорослих в умовах неформальної освіти, незалежно від того, ким воно здійснюється, характерні всі необхідні педагогічні атрибути: цілі, завдання, зміст, навчальні технології. Методологічна основа навчання дорослих в умовах неформальної освіти представлена міждисциплінарним, культурологічним, середовищним і ситуаційним підходами, а також єдністю особистісного та діяльнісного підходів. Цілі і зміст неформальної освіти дорослих визначаються на основі поєднання принципу задоволення освітніх потреб окремої особистості з принципом урахування інтересів і потреб різних соціальних верств і груп; принципи гуманізації та гуманітаризації доповнюються в концепції принципом соціалізації, який передбачає досягнення навчанням повної відповідності стрімко мінливим освітнім потребам суспільства та окремих соціальних груп [1].

Незважаючи на різноманітність форм і назв (відкрите, вільне, общинне, саморегульоване навчання, школи вільного дня, мережі неформального навчання, кооперативне навчання тощо), виявляється можливим виокремити загальні риси, що дозволяють віднести різні види програм до неформальної освіти дорослих:

1. Неформальна освіта дорослих демократична за своєю природою, тому що покликана забезпечити доступ до освіти всім бажаним.

2. Неформальна освіта дорослих спрямована на формування всебічно розвинутого творчого потенціалу особистості. Структури неформальної освіти орієнтовані передусім на задоволення актуальних потреб населення в освіті. Крім того, вони здатні обумовлювати і розвивати ці потреби. Цілі неформальної освіти не обмежуються викладанням певного обсягу нових знань тим, хто навчається, тобто не обмежуються межами пізнання як такого.

3. Основними функціями неформальної освіти дорослих є: задоволення зростаючих пізнавальних потреб при проведенні вільного часу; всебічний загальнокультурний розвиток

особистості, задоволення інтелектуальних та естетичних потреб; амортизація знаннєвого розриву поколінь, що поглиблюється; допомога в адаптації людини до навколишнього соціального та природного світу; компенсація недоотриманої формальної освіти і виправлення недоліків її функціонування; розвиток потреби в освіті, вміння самостійно навчатися, пізнавати себе та свої можливості.

4. Структури неформальної освіти дорослих характеризуються високим ступенем гнучкості і розмаїтості форм, здатністю охопити всі соціально-професійні та вікові групи. Гнучкість виявляється в значно більшому виборі програм, термінів і місця проведення занять, їх індивідуалізації, орієнтованості на конкретні потреби й інтереси кожного учня.

5. Незважаючи на те, що спрямованість видів і структур неформальної освіти дорослих індивідуалізована відповідно до потреб конкретних людей, сам навчальний процес має переважно груповий характер, характер спільного навчання.

6. Специфічною є роль викладача, який здійснює не пряму функцію передачі і закріплення інформації, а виконує роль організатора самостійної діяльності учасників освітнього процесу.

7. До неформальних освітніх структур відносяться тільки ті, які не ведуть до отримання дипломів або будь-яких інших документів [2].

Дослідження суб'єктів неформальної освіти дорослих дозволило виділити в цій сфері трьох ключових провайдерів освітніх послуг:

- державні структури, які спрямовані на підвищення кваліфікації співробітників (галузеві, секторальні);

- бізнес-організації, які працюють у сфері підвищення професійної кваліфікації своїх працівників, і які надають освітні професійні чи особистісні послуги на комерційній основі (мовні, автомобільні курси, школи йоги тощо);

- громадські організації, які працюють за грантової підтримки (міжнародних організацій або органів місцевої влади), або можуть надавати освітні послуги своїм членам на іншій основі. Специфікою діяльності громадських організацій у сфері неформальної освіти є те, що саме вони частіше виступають провайдером демократичних цінностей і соціальних проектів у суспільстві. Саме вони сприяють реалізації, наприклад, принципів освіти демократичного суспільства: «освіта, навчання, просвітницька, інформаційна, практична діяльність і активні дії, спрямовані на розвиток тих, хто навчається; формування знань, умінь, міркувань, моделей поведінки і ціннісних відносин у плані здійснення і захисту демократичних прав і обов'язків людини, як члена суспільства; цінувати різноманітність і відігравати активну роль у суспільному житті для підтримки та захисту демократії й утвердження верховенства права» [4, с. 93].

Кожен із компонентів неформальної освіти дорослих досить розвинений в Україні. У цілому, неформальна освіта все глибше проникає в систему освіти України, що не тільки відображає одну з провідних тенденцій розвитку української освітньої системи, але і є проявом об'єктивної закономірності розвитку систем освіти в сучасному світі. Зазначимо, що неформальна освіта дорослих, як сегмент освіти в Україні, не є кардинально новим явищем, якщо взяти до уваги культурні та соціальні традиції розвитку суспільства (від приватних вчителів для вивчення наук до вчителів-ремісників). Але нинішня соціально-економічна ситуація вимагає кваліфікаційного та інституційного визнання знань і навичок, отриманих людиною, на ринку праці. Особливо це актуально для молодшої людини, яка може не мати необхідного досвіду роботи.

У сучасній Україні складаються реальні передумови для реалізації ідей неформальної освіти дорослих: культурно-історичні, зумовлені значним історичним досвідом соціального навчання дорослих, починаючи з періоду приходу християнства; соціальні, що виявляються у демократизації освіти, подоланні соціальної зумовленості отримання освіти, становленні та розвитку освітніх установ і організацій різних організаційно-правових форм (державних і недержавних); економічні, які полягають у тому, що у зв'язку з кризою економіка все більше вимагає від працівника вищого рівня соціальної та професійної компетентності; технологічні, пов'язані з удосконаленням технологій передачі інформації та навчання; психологічні, що відображаються в традиційно високій навченості громадян; педагогічні, що характеризуються інтенсивною модернізацією форм і методів навчання в різному віці, зростаючим ступенем академічної свободи освітніх установ і організацій.

Таким чином, можна констатувати існування в Україні умов для визначення та визнання ролі неформальної освіти. Так, у 2009 році в Академії педагогічних наук України було представлено «Концептуальні положення освіти дорослих» (д.пед.н. Лук'янова Л.Б.), що передбачає «визнання освіти дорослих, в т. ч. і неформальної, невід'ємною складовою системи освіти України, що забезпечує право кожного громадянина України на неперервну освіту протягом життя». У цілому, питання неформальної й інформальної освіти досить широко представлені в концепції. Але запропоновані концептуальні положення освіти дорослих поки не знайшли свого застосування ні в створенні повноцінної концепції, ні в затвердженні конкретних законопроектів. Повноцінна і впорядкована нормативно-правова база неформальної освіти в Україні відсутня, але існують суттєві передумови для її формування.

Проведене дослідження і аналіз тенденцій розвитку неформальної освіти дорослих в Україні дає можливість зробити кілька ключових висновків:

- 1) в Україні сформовані передумови для визнання неформальної освіти на законодавчому,

інституціональному, професійному рівнях провайдерів освітніх послуг;

2) головною складністю для здійснення процесу визнання є неузгодженість, відсутність діалогу і системних дій між усіма зацікавленими сторонами, і насамперед, головними провайдерами послуг неформальної освіти;

3) відсутність цілісної освітньої стратегії в Україні, залежність реформ освіти від позиції політичної еліти, не дає можливості послідовно й ефективно працювати в певному напрямі (як, наприклад, в ситуації з задекларованою Державною соціальною програмою «Молодь України 2009-2015 рр.»).

4) традиції пострадянської системи освіти, підготовки кадрів, ціннісних засад освітнього процесу часто не узгоджуються з новими походами до освіти в цілому, і до неформальної освіти дорослих зокрема.

5) громадські організації, як одні з найбільш активних представників сфери неформальної освіти, є тими, хто може сприяти формуванню демократичних цінностей у суспільстві, і насамперед – молоді, відповідати на виклики динамічних змін у суспільстві та сприяти співпраці влади і бізнесу для підвищення загального рівня життя [4, с. 94].

Таким чином, можна зробити висновок, що неформальна освіта дорослих є важливим компонентом освіти впродовж життя, оскільки дає можливість залучити до освітнього процесу різні соціальні та вікові групи (від молоді до людей третього віку), визначає взаємодію громадянського суспільства, громадських організацій і формальної освіти, а також є пріоритетною складовою сучасних соціальних трансформацій, задекларованою, але законодавчо ще не оформленою в Україні.

Література

1. Бычкова Н.И. Социальное обучение взрослых в условиях неформального образования: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Наталья Ильинична Бычкова. – Пятигорск, 2004. – 322 с.

2. Жукова Л.В. Неформальное образование: социально-философский анализ (на примере США): автореф. дисс. ... канд. социол. наук: 09.00.11 / Лариса Викторовна Жукова. – Ростов-на-Дону, 1994. – 22 с.

3. Мухлаева Т.В. Международный опыт неформального образования / Т.В. Мухлаева // Человек и образование. – 2010. – № 4. – С. 158-162.

4. Паращук О. Неформальное образование в Украине / Оксана Паращук [Електронний ресурс]. – Режим доступу 1.09.2013 : <adukatar.net/wp-content/uploads/2012/12/book-final.pdf>. Загол. з екрану. – Мова рос.

5. Humanistic education [Електронний ресурс]. – Режим доступу 1.09.2013 : <<http://www.learningandteaching.info/learning/humanist.htm>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

Василенко Елена Викторовна – кандидат педагогических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела андрагогики Института педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины

E-mail: andragogika@ukr.net

НЕФОРМАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ВЗРОСЛЫХ: НОВОЕ СОЦИАЛЬНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ

Аннотация. Автор раскрывает понятие неформального образования, в основе которого лежит гуманистический подход и личностно-ориентированная педагогика. Неформальное образование направлено на адаптацию человека к быстроменяющейся социально-экономической среде, его интеграцию в социум, постоянное обновление знаний, навыков и умений независимо от возраста. Приводятся основные характеристики, а также ключевые провайдеры образовательных услуг в сфере неформального образования. В статье характеризуются предпосылки для реализации идей неформального образования и существующие сложности для признания неформального образования на законодательном, институциональном и профессиональном уровне в Украине.

Ключевые слова: неформальное образование, гуманистическая психология, предпосылки, характеристики, провайдеры неформального образования.

Vasylenko Olena – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher of the Andragogy Department, Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine

E-mail: andragogika@ukr.net

NON-FORMAL ADULT EDUCATION : A NEW SOCIAL AND EDUCATION PHENOMENON

Summary. The author reveals the concept of non-formal education, which is based on a humanistic approach and a personal-oriented pedagogy. Non-formal education is considered as a form of lifelong education and the educational process organized outside the traditional education system and aimed at meeting the cognitive needs of different age groups. Non-formal education, carried out by the different actors of the educational space, aimed at a human adaptation to a rapidly changing social, economic, technological, political environment, his/her integration into the society, the increased participation in social processes, constant updating of knowledge, skills and abilities regardless of the individual age. It is proved that the system of non-formal education has all the necessary pedagogical attributes : the goals, objectives, content, learning technologies. The basic characteristics and also the functions of non-formal education, such as cognitive, practical and psychological are presented. There have been identified three key providers of the educational services in the field of non-formal education: state structure and

business engaged in advanced training of employees, and community organizations. The author describes the prerequisites for the realization of the non-formal education ideas in Ukraine (cultural, historical, social, economic, technological, psychological, pedagogical). At the same time it is stated the existing difficulties for the recognition of non-formal education at the legislative, institutional and professional level, the lack of a coherent educational strategy in Ukraine.

Keywords: *non-formal education, humanistic psychology, system, features, peculiarities, non-formal education providers.*